

Anton Paulik

Dopad Trianonskej mierovej zmluvy na Slovákov v Maďarsku

Dňa 4. júna 1920 podpísali v Paríži, v paláci Grand Trianon, mierovú zmluvu medzi Maďarskom a víťaznými mocnosťami prvej svetovej vojny. Týmto dňom sa v Maďarsku začal nový letopočet. A nielen v Maďarsku, ale aj v tzv. nástupníckych krajinách Uhorska, kde bývalé národnosti krajiny, aspoň tá časť, ktorá obývala súvislé územia na perifériách bývalého hegemóna Karpatskej kotliny, si mohli začať budovať, respektíve pokračovať vo výstavbe vlastnej krajiny, vlastného štátu, pod ochranou nového zmluvného zriadenia v strednej Európe. Odvtedy uplynulo sto rokov. Keďže ide o okrúhle výročie, myslím si, že ani my, Slováci v Maďarsku, sa nemôžeme tváriť, akoby sa nás táto zmluva netýkala. Ona určovala ďalší vývoj našej komunity v takej miere, nakoľko určovala aj základy ďalšieho vývoja Maďarska, celej krajiny, celej maďarskej spoločnosti a v nej aj menšinových komunit „okliešteného“ štátu.

Odlišný prístup k Trianonu

Maďarská a slovenská historiografia prístupuje k fenoménu „Trianon“ diametrálne odlišne. Maďarskí historici pod týmto pojmom chápú *celkový proces formovania novej strednej Európy* od konca prvej svetovej vojny (alebo aj od posledných rokov vojny), kým slovenská historická veda skúma Trianon ako *jednorazový akt podpísania mierovej zmluvy*. Ja, pretože

profesionálne sa nevenujem histórii, sa nesnažím nájsť medzi týmito prístupmi zhodu, ani zistiť, ktorý je správny. Keďže spomedzi historikov, ktorých diela som čítal, ani jeden nevenoval viac pozornosti národnostiam, zostávajúcim aj po „oklieštení“ Uhorska na území *Maďarského kráľovstva*, ťažko nájsť podklady pre interpretáciu postoja Slovákov

v Maďarsku k tejto tematike. Jediné, čo nám ostáva, je preštudovať text samotnej mierovej zmluvy, prípadne dobovú tlač a sformulovať *svoje pocity, svoj vlastný názor* vytvorený na základe týchto dokumentov, rodinných, či osobných skúseností, osobnej a kolektívnej pamäte. Takto postupujem aj ja.

V období konca vojny a vypracúvania povojnového zriadenia Európy odznelo viacero argumentov o tom, ako a prečo rozdeliť bývalé európske veľmoci, *Nemecko* a *rakúsko-uhorskú monarchiu*. Na základe 14 bodov amerického prezidenta **Woodrova Wilsona**, uverejnených 18. januára 1918, postupne sa dostal do popredia *princíp sebaurčenia národov strednej Európy*. Jeho bod č. 10 obsahoval vetu, podľa ktorej „*Národom Rakúsko-Uhorska, ktorých miesto medzi národmi, prajeme si, aby bolo zabezpečené a zaistené, má byť poskytnutá prvá možnosť na autonómny vývoj*“.

Pri vypracovaní podmienok mierovej zmluvy s Maďarskom zohrávala nemalú úlohu aj snaha o zanechanie pomerne vyrovnaného počtu predovšetkým Slovákov na území Maďarska a Maďarov na území novovznikajúceho Českoslo-

venska. Proti tomuto faktu sa obyčajne stretávame s argumentáciou, ktorá sa odvoláva na výsledky sčítania obyvateľstva z roku 1920. Je fakt, že v tom roku sa na území nového Maďarska hlásilo k slovenskej národnosti iba 141 882 osôb, kým v Československu sa za Maďarov prihlásilo 637 183 ľudí. Ak by však tieto štatistické údaje boli pravdivé, vláda Maďarského kráľovstva by sotva bola pomerne krátko po podpísaní mierovej zmluvy, roku 1921, vymenovala vládneho поверенca pre záležitosti Slovákov žijúcich na území potrianonského Maďarska. Jeho úlohou bolo sledovať a usmerňovať pomadžarčovanie slovenského obyvateľstva predovšetkým v slovenských osadách okolo Budapešti. Postup a úspešnosť tejto politiky môžeme sledovať v dokumentoch o činnosti Adolfa Pechányu v Maďarskom národnom archíve v Budapešti.

Ale vráťme sa k samotnej mierovej zmluve. Čo sa týka vojenských a hospodárskych podmienok, predložených vládnej delegácii Maďarska, tie boli aj slovenskými očami súčasnosti naozaj kruté. O nich však tu a teraz nebudem písať, veď tieto síce ovplyvnili životné podmienky aj slovenských obyvateľov, ale ich národnostný život alebo národnostné práva priamo neovplyvňovali. Pritom väčšina Slovákov, žijúcich od roku 1920 na území Maďarska – ako to podčiarkol aj **Konštantín Palkovič** vo svojej zápisnici z obdobia výmeny obyvateľstva po druhej svetovej vojne – žila v úbohých hospodárskych pomeroch. O týchto pomeroch ešte aj moja generácia mohla počuť od svojich starých alebo vlastných rodičov, ba môže mať o nich aj osobné spomienky.

Mierová zmluva a otázky národnostnej politiky

Trianonská mierová zmluva okrem spomenutých tvrdých vojenských a hospodárskych podmienok pre povojnové Maďarsko obsahovala niekoľko bodov, ktoré sa zaoberali *otázkami národnostnej politiky*. Články 58 – 60 zmluvy obsahujú povinnosti pre maďarskú vládu *zabezpečiť svojim nemaďarským občanom rovnosť pred súdmi a zákonom bez ohľadu na ich „rasu, jazyk alebo národnosť“*. Nemaďarský materinský jazyk podľa prijatých predpisov by nemal zabrániť príslušníkom národnostných menšín prístup do verejnej služby alebo do úradníckej funkcie. Maďarsko taktiež malo umožniť pre národnosti *používanie vlastného jazyka* tak v súkromnom, obchodnom, ako aj vo verejnom živote, napríklad v tlači či na verejných zhromaždeniach.

Čo sa týka školstva, tam na jednej strane zmluva zaväzuje vládu Maďarska, aby

umožnila svojim obyvateľom, príslušníkom inej národnosti ako maďarskej, *aby si zakladali vlastné školy a iné ustanovizne*. Okrem toho v oblasti verejného školstva bola maďarská vláda napomenutá, aby v obciach a mestách, kde žije početnejšia komunita národnosti, zabezpečila pre jej príslušníkov *vyučovanie vo vlastnom jazyku*. Taktiež má pre národnosti zabezpečiť *účasť na verejných financiách* v pomere, v akej v jednotlivých oblastiach, obciach a mestách žijú. Vykonávanie uvedených záväzkov podľa obsahu mierovej zmluvy mala garantovať zmluvou založená *Spoločnosť národov*. Taktiež ktorýkoľvek člen *Rady spoločnosti národov* mohol pripomenúť Rade hroziace porušenie uvedených záväzkov, pričom Rada si potom mohla vybrať postup a vydať pokyny pre vládu Maďarska na nápravu.

„Krutá a nepremyslená“

Samotná mierová zmluva sa dostala pred maďarský parlament 26. októbra 1920. Predložila ju vláda v zastúpení ministra zahraničných vecí **grófa Imreho Csákyho**. V odôvodnení sa predkladateľ odvoláva na nešťastný koniec prvej svetovej vojny a na tlak víťazných mocností a zmluvu hodnotí ako pre Maďarsko *krutú a nepremyslenú*. Napriek tomu ju však navrhuje prijať, odhlasovať a ratifikovať vo viere, že časy sa môžu zmeniť, členovia dohodových a spojeneckých mocností môžu prehodnotiť svoje stanovisko a uznať nutnosť existencie silného Maďarska, alebo, lepšie povedané, silného Uhorska pre stabilitu stredoeurópskeho regiónu. Text zmluvy pod vonkajším tlakom odporúčal prijať aj *Zahraničný výbor parlamentu* pod vedením **grófa Gyulu Andrássyho**. Podobne činil aj *Verejnoprávny výbor*, ktorý však do svojho návrhu pridal aj odkaz na to, že svoj návrh predkladá „*pod existujúcim nátlakom*“. Ďalej podčiarkuje, že zmluva ne-

vznikla na základe dohody dvoch strán, ale vypracovali ju víťazné štáty.

K odôvodneniu predloženého návrhu predkladateľ priložil aj list predsedu francúzskej vlády **Alexandra Milleranda**, v ktorom sa na jednej strane uvádza, že *všetky návrhy maďarskej mierovej delegácie boli oneskorené* a takto ich už predstavitelia víťazných mocností nemohli, ale ani nechceli v danom momente prijať, na druhej strane však obsahoval akýsi *hmľistý prísľub* v prípade, keby po prekontrolovaní hraníc na konkrétnom mieste vznikla potreba zmeniť zmluvou určené hranice, v záujme ich pokojnej úpravy členovia dohodových a spojeneckých mocností môžu ponúknuť svoju spoluprácu pri vypracovaní zmeny. Ako vieme, k takýmto zmenám v období medzi dvomi svetovými vojnami nedošlo, avšak po roku 1938 pod záštitou fašistického Nemecka boli maďarské hranice posunuté smerom do územia nástupníckych štátov.

Nepripravená Slovač v Maďarsku bez pomoci Malej dohody

Slovenskú národnosť zastihli spoločensko-politické zmeny na zmenenom území nepripravenú. Aj keď v období formovania nových štátnych hraníc niektoré známe osobnosti predovšetkým evanjelickej cirkvi a budapeštianskej slovenskej inteligencie sa aktívne snažili organizovať Slovač hlavne na Dolnej zemi, ale po podpísaní a ratifikácii mierovej zmluvy sa väčšia časť týchto

aktivistov presídlila do vznikajúceho Československa, niektorých ďalších vysídlili maďarské úrady. Dolnozemský slovenský ostrov bol napokon rozdelený na tri časti, keď Nadlak a okolie pripadlo *Rumunsku*, Vojvodina *Kráľovstvu Srbov, Chorvátov a Slovincov* a okolie niekdajšieho „hlavného mesta“ dolnozemských Slovákov Békešskej Čaby zostalo v *Maďarsku*.

Ako zo štúdií dejepisu vieme, slovenský národ sa v Martinskej deklarácii prihlásil k myšlienke vytvorenia *spoločného štátu s Čechmi*. Väčšina Slovákov už pred podpísaním mierovej zmluvy s Maďarskom pokojne prijala túto možnosť a neskôr sa aktívne zapojila do budovania novej republiky. Nové vedenie *Československej republiky* v rámci spolupráce krajín takzvanej *Malej dohody* bez odkladu začalo poskytovať pomoc svojim menšinovým komunitám na území Rumunska a Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov. Takto napríklad pred sto rokmi postavili slovenské gymnázium v *Báčskom Petrovci*, alebo sa dostali učitelia a učebnice postupne do slovenských škôl tak v *Nadlaku*, ako aj do slovenských obcí Vojvodiny. Tým boli položené základy dodnes fungujúcej národnostnej kultúrnej autonómie v posttrianonských krajinách s výnimkou Maďarska.

Slováci na území Maďarska po konsolidácii pomerov stratili priamy kontakt s územím, ktoré kompaktne obývali Slováci. *Hranice medzi Maďarskom a Československom boli prakticky neprechodné*, úrady prísne sledovali každý pohyb

či už odtiaľ na Slovensko, alebo naopak. Podobne to bolo aj so zásielkami slovenských publikácií, prichádzajúcimi z územia Slovenska. Väčšina evanjelických farárov stojacich na čele slovenských zborov však zostala na svojom mieste. Naďalej sa snažila o zachovanie aspoň dovtedajšej úrovne školskej výučby v slovenčine, i keď pod silným tlakom štátnych orgánov. Výučba slovenčiny znamenala aj v týchto školách iba toľko, že naučili svojich žiakov čítať a písať po slovensky, ale *náboženská* výchova už prebiehala obyčajne dvojazyčne. *Ministerstvo náboženských záležitostí a školstva* zakladalo postupne vo všetkých Slováckmi obývaných osadách aj štátne školy, vo väčších mestách aj dve-tri. V týchto bola *vyučovacím jazykom maďarčina*. Od roku 1923 stanovili formy národnostnej výučby aj na týchto školách. Škôl, v ktorých sa vyučovala aj slovenčina, bolo celkovo 55, z nich 53 patrilo do kategórie „C“, čo znamená, že sa v nich deti naučili čítať a písať aj po slovensky, avšak *celkovo prebiehala výučba v maďarčine*. Iba dve školy boli dvojazyčné, čiže v nich sa vyučovalo asi polovice po slovensky.

Tvrdá maďarizácia

Zo spomienok svojich rodičov viem, že deti v ich kraji, teda v okolí Békešskej Čaby, *prichádzali do škôl bez akejkoľvek znalosti maďarčiny*. Otec mal vo svojom prvom školskom dokumente napríklad napísané, že po maďarsky nevie a pozná len jazyk slovenský („tót“).

Pritom každodenné vyučovanie začínali povinným recitovaním maďarského

vyznania viery, čiže *revizionistickej modlitby*, ktorej textu ani nerozumeli. Keď boli prichytení, že v prestávke sa rozprávajú po slovensky, boli šikanovaní, niekedy fyzicky, inokedy museli nosiť cez deň hanobný nápis, že sú „*hlúpi Slováci*“. Takto sa plnili povinnosti prijaté podpísaním mierovej zmluvy v oblasti školstva.

O podstate, o cieľoch maďarskej školskej politiky v medzivojnovom období, si môžeme vytvoriť obraz z dokumentov, hlásení už spomenutého vládneho poverenca pre záležitosti Slovákov *Adolfa Pechány*, publikovaných historikom *Lórántom Tilkovszkým* vo zväzku pod názvom *K dejinám Slovákov v Maďarsku v rokoch 1919 – 1946*. Z týchto hlásení vidno, ako presadzuje Pechány napríklad zakladanie materských škôl, alebo výstavbu nových štátnych škôl v obciach obývaných Slovákmi. Účel týchto krokov vidí v presadzovaní výučby v maďarčine, aby sa deti od malička stretávali častejšie s maďarským jazykom, pričom aby

zároveň aj členom Spoločnosti národov mohli vykázať rozvojové úsilia v národnostných obciach.

Okrem toho Pechány viackrát vymáha vyznamenanie pre učiteľov za ich úspechy dosiahnuté na poli maďarizácie. Tak tiež požaduje pomoc od najvyšších predstaviteľov vlády, aby do slovenských obcí vymenovávali učiteľov, ktorí slovenský jazyk neovládajú. Podobný postup očakáva aj od cirkevných vrchností, predovšetkým od katolíckych, aby sa aj cirkevné obrady konali výlučne po maďarsky. Pri hodnotení vývoja v jednotlivých navštívených obciach vždy vyzdvihuje postup na poli maďarizácie a chváli úspešných učiteľov a farárov – maďarizátorov.

Čo sa týka prístupu predstaviteľov národností k verejným službám, tam tak tiež postupovali orgány medzivojnového Maďarska podobne ako v školstve. Kto sa chcel zamestnať vo verejnej správe, či v štátnych zamestnaniach, musel si *po-maďarčiť svoje nemaďarské priezvisko*. Takto vznikali priezviská pripomínajúce hlavne geografické názvy Sedmohradska či Slovenska, napríklad takto sa stal v našej širšej rodine z *Hrabovského Árvavölgyi*.

Na rozdiel od Slovákov v Rumunsku a Srbsku

Zmeny v identite Slovákov môžeme sledovať predovšetkým v porovnaní súčasného stavu Slovákov obývajúcich niekdajší slovenský dolnozemskej ostrov. Veď kedysi, v rokoch ustálenia stredoeurópskych hraníc, sme začínali z rovnakého východiskového bodu. Možno s tým rozdielom, že ani vtedy nebolo jedno, akým jazykom hovorili obyvatelia oko-

litých obcí a miest, alebo v akom jazyku vedeli slovenskí hospodári komunikovať pri výmene svojich produktov.

Po sto rokoch vo Vojvodine, ako som sa o tom presvedčil tohto leta aj osobne, je slovenská komunikácia aj teraz samozrejmosťou tak vo väčších, ako aj v menších osadách založených Slovákmi. A neraz Slovákmi, ktorí v rámci druhotnej kolo-

nizácie odišli práve z územia dnešného Maďarska. Taktiež v rumunskom Nadlaku sa v rodinách používa slovenčina ako komunikačný jazyk, bežne aj na verejných priestranstvách počuť ešte stále zhruba na 50 percent slovenčinu. U nás sa už z verejného a rodinného života slovenský jazyk vytratil. Slovenčina sa ešte vyučuje v školách, snažia sa ju používať pri svojej činnosti aj naše slovenské samosprávy a, samozrejme, aj niektoré evanjelické zbory.

Nemoderná národnostná komunita a kultúrna autonómia

Celkovo možno povedať, že z pohľadu slovenského národa nemožno spochybníť pozitívny dopad nového usporiadania Európy po I. svetovej vojne na ďalší národný vývoj tohto celku. Na základoch málo uvedomelého, nevzdelaného, po slovensky hovoriaceho vidieckeho obyvateľstva vznikol moderný národ, ale aj moderné národnostné komunity. U nás sa to stalo inak. Na báze v duchu uhorského vlastenectva vychovaného, v tom čase síce ešte zväčša po slovensky hovoriaceho obyvateľstva, ktoré však v sebe nevypestovalo silnú slovenskú identitu, a pod tlakom silnej maďarizácie vznikla archaická, nemoderná národnostná komunita bez napojenia na modernú slovenčinu, na modernú slovenskú kultúru. Postupom času si táto komunita vo väčšine našich obcí vymenila svoj jazyk za maďarčinu, prevzala z nej moderné výrazy a postupne prestala na verejnosti používať svoj materinský jazyk. Za dve desaťročia medzivojnového mierového obdobia zoslabla vo svojej sloven-

skosti natolko, že po výmene obyvateľstva po druhej svetovej vojne už nedokázala plnohodnotne ožiť. Napriek postupnej zmene národnostnej politiky Maďarska po sto rokoch zostali tu len trosky kedysi, ako to vidieť napríklad zo stavaného dedičstva našich predchodcov, silnej slovenskej komunity. Teraz je na nás, aby sme využitím dostupných možností vybudovali čo najstabilnejšiu bázu pre zachovanie svojich kultúrnych hodnôt. K tomu patrí sieť slovenských škôl, ktorej zárodoky vytvorila Celoštátna slovenská samospráva v Maďarsku prevzatím dvojazyčných škôl, premyslené zakladanie a prevádzkovanie slovenských kultúrnych inštitúcií, čo sme už tiež v posledných rokoch začali, a vytváranie spoločného slovenského kultúrneho priestoru prostredníctvom slovenských samospráv. Toto by mala byť tá kultúrna autonómia, ktorá je prakticky už sto rokov obsiahnutá v medzinárodných dokumentoch, medzi nimi aj v Trianonskej mierovej zmluve.

Foto: (archív)